

Udruženje medijatora u Bosni i Hercegovini
Удружење медијатора у Босни и Херцеговини
Udruga medijatora u Bosni i Hercegovini
The Association of Mediators in Bosnia and Herzegovina

Save the Children®
Norway

MOGUĆNOSTI PRIMJENE MEDIJACIJE U SISTEMU MALOLJETNIČKOG PRAVOSUĐA

MOGUĆNOSTI PRIMJENE MEDIJACIJE U SISTEMU MALOLJETNIČKOG PRAVOSUĐA

Dragan Uletilović
Obren Bužanin
Aleksandar Živanović
Đemaludin Mutapčić

Banja Luka, decembar 2008.

SADRŽAJ

UVOD	5
POJAM I KARAKTERISTIKE MEDIJACIJE	8
MEDIJACIJA U BOSNI I HERCEGOVINI	12
Postupak posredovanja u Brčko Distriktu Bosne i Hercegovine	16
PRIMJENA MEDIJACIJE U KRIVIČNIM PREDMETIMA U DOMAĆEM ZAKONODAVSTVU	19
MODELI KRIVIČNOG PRAVOSUĐA	21
Model retributivnog pravosuđa.....	21
Model restorativnog pravosuđa.....	21
RESTORATIVNA PRAVDA U SISTEMU MALOLJETNIČKOG PRAVOSUĐA	25
Međunarodni okvir.....	25
Konvencija Ujedinjenih nacija o pravima djeteta.....	26
Standardna minimalna pravila Ujedinjenih nacija za maloljetničko pravosuđe.....	26
Standardna minimalna pravila Ujedinjenih nacija za mjere alternativne insitucionalom tretmanu.....	27
Sprovođenje maloljetničkog pravosuđa, Rezolucija ekonomskog i socijalnog savjeta Ujedinjenih nacija 1997/30.....	28
Preporuka br.R (87) 20 Savjeta Evrope zemljama članicama o odgovoru društva na maloljetničko prestupništvo.....	28
Preporuka (2003)20 Savjeta Evrope zemljama članicama o novim načinima tretiranja maloljetničkog prestupništva i o ulozi maloljetničkog pravosuđa.....	30

Preporuka broj R (99) 19 Komiteta ministara Savjeta Evrope zemljama članicama o medijaciji u krivičnim stvarima.....	32
Društvene reakcije Savjeta Evrope na maloljetničku delinkvenciju (87)20.....	34
DIVERZION I MODEL U SISTEMU MALOLJETNIČKOG PRAVOSUĐA.....	35
Primjena diverzionog modela na primjerima dobre prakse.....	37
KRIVIČNI POSTUPAK PREMA MALOLJETNICIMA U BOSNI I HERCEGOVINI.....	43
VASPITNE PREPORUKE KAO MJERE PREUSMJERAVANJA ...	46
Osnov za primjenu vaspitnih preporuka.....	46
Vaspitne preporuke kao mjere "sui generis".....	47
Definicija, uslovi i ciljevi primjene vaspitnih preporuka.....	48
Organi koji izriču vaspitne preporuke.....	49
Uslovi primjene vaspitnih preporuka.....	49
Svrha vaspitnih preporuka.....	49
Vrste vaspitnih preporuka.....	50
Izbor vaspitnih preporuka.....	52
Aktuelni problemi primjene vaspitnih preporuka.....	52
ZAKLJUČAK I PREPORUKE ZA UNAPREĐENJE MEDIJACIJE U KRIVIČNIM PREDMETIMA.....	54
Zaključak.....	54
Preporuke.....	56
LITERATURA.....	62

UVOD

Studija "Mogućnosti primjene medijacije u sistemu maloljetničkog pravosuđa" rezultat je istraživanja realizovanog u periodu od 1. septembra do 31. decembra 2008. godine u saradnji Udruženja medijatora u Bosni i Hercegovini i organizacije "Save the Children" ("Spasimo djecu") Norveška.

Istraživanje je inspirisano činjenicama da je broj krivičnih djela koja izvršavaju maloljetnici u porastu, da je u krivičnim djelima nasilje sve prisutnije, te da je prisutan trend recidivizma. Bosna i Hercegovina je potpisnica Konvencije o pravima djeteta, te je usvojila brojne druge dokumente kojima se obavezuje na zaštitu prava i položaja djece u sukobu sa zakonom, ali postojeća rješenja ne uspjevaju u dovoljnoj mjeri ojačati osjećaj njihove odgovornosti za negativne posljedice krivičnog djela, preventivno djelovati na recidivizam, te zaštititi djecu u sukobu sa zakonom od negativnih posljedica, koje tradicionalni sistem kažnjavanja može prouzrokovati.

Tradicionalni odgovor na kriminalitet mladih akcenat stavlja na krivično djelo i kažnjavanje učinioca, dok se u drugi plan stavlja razvijanje osjećaja odgovornosti kod učinioca prema žrtvi i zajednici. U drugom planu je i žrtva krivičnog djela, koja nakon prijave u postupku ima pasivnu ulogu i predstavljena je posredstvom tužioca. Ovaj model ne ostavlja dovoljno prostora za kajanje, odnosno praštanje, a jedna povreda društva se zamjenjuje drugom povredom.

Krivičnim djelima je uz tradicionalni model moguće pristupiti i na način koji će u proces aktivno uključiti i žrtvu i učinio- ca i omogućiti im da na odgovarajući način razriješe svoj odnos i umanje ili eliminišu negativne posljedice učinjenog djela, ostavljajući istovremeno i državi prostor da se odredi i preduzme odgovarajuće mjere prema učiniocu.

Iskustva primjene medijacije u više evropskih država pokazala su da primjena medijacije u krivičnom postupku kratkoročno može doprinijeti rehabilitaciji žrtve i razvijanju osjećaja odgovornosti i promjene u ponašanju učinioca krivičnog djela, a dugoročno podržati smanjenje recidivizma i osjećaj sigurnosti u zajednici. Kod nas je ovo još uvijek nedovoljno iskorišten mehanizam.

Fokus ovog istraživanja je na pronalaženju mogućnosti da se u krivični postupak u koji su uključeni maloljetnici uvede postupak medijacije, kao pozitivno i interesno orijentisan postupak koji daje maskimalan uticaj i odgovornost strankama za postizanje obostrano zadovoljavajućeg odgovora na posljedice krivičnog djela. Drugi aspekt odnosi se na uvođenje takvog postupka medijacije, koji će istovremeno osigurati poštovanje prava djeteta i koliko je to moguće poštediti ga posljedica tradicionalnog postupka, koje mogu izazvati i određene negativne uticaje.

Radi izrade Studije formirana je radna grupa u sastavu od četiri člana: Dragan Uletilović, sudija za maloljetnike Osnovnog suda Banja Luka, Obren Bužanin, sudija Vrhovnog suda Republike Srpske, Đemaludin Mutapčić, medijator, te Aleksandar Živanović, izvršni direktor Udruženja medijatora u Bosni i Hercegovini.

Grupa je analizirala postojeću zakonsku regulativu u Bosni i Hercegovini, odnosno Republici Srpskoj, Federaciji Bosne i Hercegovine i Brčko Distriktu Bosne i Hercegovine, a kao smjernice u izradi preporuka korištena su pozitivna iskustva u dosadašnjoj primjeni medijacije u Bosni i Hercegovini, iskustva evropskih zemalja, te Preporuke Savjeta Evrope (99)19 o medijaciji u krivičnim stvarima i Smjernice za bolje provođenje Preporuka koje je usvojila Evropska komisija za efikasnost pravosuđa Savjeta Evrope, čija je Bosna i Hercegovina članica.

POJAM I KARAKTERISTIKE MEDIJACIJE

8

Medijacija je postupak rješavanja sporova u kojem treća neutralna strana - medijator pomaže strankama da postignu obostrano zadovoljavajuće rješenje spora. Termin medijacija potiče iz latinskog jezika - medius i ima značenje nepristrasan, neutralan ili onaj koji ide srednjim putem.

U susjednim zemljama se za ovaj postupak koriste riječi posredovanje (Srbija) i mirenje (Hrvatska). U teoretskim raspravama prilikom uvođenja medijacije u Bosni i Hercegovini zauzet je stav da termin posredovanje u našim jezicima ima drugačije konotacije, a posredovanje i nije jedina uloga medijatora u postupku, dok je termin mirenje usmjeren ka unaprijed utvrđenom cilju "pomirenju" ili "mirenju" što nije uvijek cilj medijacije.

Uloga medijatora je da pomaže strankama u pregovaranju, tako što će vještinom postavljanja pitanja i usmjeravanja strana-ka na razgovore o različitim aspektima njihovog spora, uspostaviti dijalog, slušanje i razumijevanje međusobnih interesa, što će rezultirati većom mogućnošću njegovog rješavanja. Stranke u sporu najčešće imaju različito viđenje spora i postavile su sebi različite, nerijetko suprotstavljene ciljeve, kao idealna rješenja vlastitog problema.

Medijacija polazi od stanovišta da bez obzira na suprotstavljene pozicije i emotivni naboj stranaka, sporove treba posmatrati kao izazov. Sporovi su svakodnevne situacije, koje nam šalju signale da ljudi koji su u njih uključeni nisu zadovoljni stanjem ili međusobnim odnosima i da žele promjenu - transformaciju spornog odnosa. Ako stranke uspiju konfliktnu situaciju posmatrati kao izazov iz kojeg treba da proizađu novi odnosi i stanja, lakše će ih i rješavati. Ovaj transformativni karakter medijacije je jedna od njenih najvećih prednosti, jer stranke koje su donijele odluku o rješavanju svog problema na obostrano zadovoljstvo, uspostavljaju novi, trajniji, povoljniji odnos, koji počiva na zdravim i samim tim čvršćim osnovama.

Cilj medijacije, dakle, nije da utvrdi koja je stranka u pravu u svom viđenju spora ili opravdanost njenih zahtjeva i da se na osnovu toga donese odluka, već da omogući strankama postavljanje novog zajedničkog okvira problema - zajedničkog izazova, koji uključuje interese i potrebe obje strane iz kojeg će potencijalno proizaći i konačan obostrano zadovoljavajući dogovor.

Kao ilustraciju, možemo uzeti primjer jednog običnog svakodnevnog sastanka. Jednoj osobi u prostoriji je vruće, i ona kao rješenje svog problema vidi otvaranje prozora, dok je druga osjetljiva ili prehladna i ne dozvoljava da se prozor otvori. Stranke u ovom sporu imaju različito viđenje rješenja svog problema i jedna u drugoj vide prepreku i prijetnju. Medijator bi ih usmjerio da razgovaraju o svojim željama i potrebama, iz čega se može zaključiti da je sve što oni žele da se osjećaju ugodno u prostoriji i da zaštite svoje zdravlje. I dok su u prvoj postavci odnosa bila samo dva rješenja

"otvoriti" ili "zatvoriti" prozor, pitanje kako možemo osigurati da nam svima bude ugodno daje jedinstven okvir zadatku i stranke mogu dati bezbroj odgovora i pronaći onaj koji svima odgovara.

O istom nam mogu svjedočiti i brojni primjeri iz sudskih sporova, koji su rješavani medijacijom, na primjer, dugovanje za isporučenu robu. Parničenjem stranke će nastojati dokazati koja od njih je u pravu, zaoštavati svoje pozicije i odnose i vjerovatno će samo jedna biti zadovoljna na kraju. U medijaciji, one razmatraju sve aspekte koji su uticali na to da dug nije plaćen, te npr. posljedice teške finansijske situacije po dužnika, potrebe povjerioca za novcem radi nastavka proizvodnje ili vraćanja kredita i postaviće zajednički okvir za rješenje spora. Kada postignu saglasnost o tom okviru, unutar njega će razmotriti moguće opcije.

Iz svega navedenog može se zaključiti da u medijaciji centralnu poziciju zauzimaju stranke. Kako su one te koje su napravile konflikt, princip medijacije i jeste da konflikt ostavi u "vlasništvu" stranaka i da one odluče i o njegovom rješenju.

Medijator će pomoći u uspostavljanju pozitivne atmosfere, dvosmjerne komunikacije, slušanja, razumijevanja i empatije, te strankama u pronalasku i analizi realnih opcija koje mogu zadovoljiti njihove interese. Sporazumi utemeljeni u interesima stranaka imaju znatno veću vjerovatnoću da budu poštovani i provedeni u praksi, a stranke nose osjećaj odgovornosti za ono što su same dogovorile.

Različite zemlje utvrdile su različite okvire za primjenu medijacije, ali osnovni principi su svima zajednički. Radi se o *pov-*

jerljivom postupku rješavanja sporova, koji pomaže *neutralna* i *nepriistrasna* medijatorica ili medijator. Drugim riječima, ništa što je rečeno u postupku medijacije, bez saglasnosti stranaka se ne može prenositi trećim licima ili u javnost, a medijator koji vodi postupak ne smije imati predrasude ili favorizovati stranke ili određena rješenja u smislu sadržaja spora.

Time se nastoji osigurati da stranke u postupku budu u potpunosti *ravnopravne*.

Još jedan važan princip je *dobrovoljnost*, što znači da se stranke ne mogu prisiliti na prihvatanje bilo kakvih rješenja ili odluka.

U smislu dobrovoljnosti pojedine zemlje ovaj princip nisu inkorporirale u potpunosti, te npr. zakonom obavezuju stranke da pristupe medijaciji (obavezna medijacija), iako kada postupak počne stranke o svemu dalje odlučuju dobrovoljno.

MEDIJACIJA U BOSNI I HERCEGOVINI

12

Postupci koji imaju elemente medijacije bili su prisutni u rješavanju sporova u tradiciji mnogih naroda, posebno u Africi i Aziji, ali formalna medijacija u pravne sisteme se počinje uvoditi sedamdesetih godina prošlog vijeka intenzivno u Sjedinjenim Američkim Državama, te Velikoj Britaniji, a zatim i u nordijskim zemljama. Cilj ovih aktivnosti bio je da se rastereti sudski sistem, a strankama u sporu omogućiti efikasan pristup pravdi. Iako su u prethodnom sistemu postojali neki oblici mirenja u zajednici, na našim prostorima, neformalnu medijaciju uvode domaće i strane nevladine organizacije krajem devedesetih godina prošlog vijeka nakon tragičnog rata na prostorima bivše Jugoslavije, kroz različite programe rješavanja konflikata i pomirenja u lokalnim zajednicama. Iz jednog takvog programa¹ proizašla je i ideja za formiranje Udruženja medijatora u BiH i uvođenje formalne medijacije u pravni sistem u Bosni i Hercegovini.

Kroz sastanke u Banjoj Luci, Sarajevu i Tuzli počelo je uspostavljanje i jačanje saradnje sa ministarstvima pravde na svim nivoima, udruženjima sudija i tužilaca, Nezavisnom sudskom komisijom, parlamentarnim službama, te stranim i međunarodnim organizacijama koje su učestvovala u procesu pravosudne reforme u zemlji.

1 Polaznici programa "Treća neutralna strana", koji je provodio Kanadski institut za rješavanje sukoba u periodu 1998-2002. godine, formirali su 2002. godine Udruženje medijatora u BiH sa ciljem stvaranja preduslova za primjenu medijacije u rješavanju sporova u zemlji

Medijacija u Bosni i Hercegovini se primjenjuje od 2004. godine, tada kroz pilot projekte u sporovima Osnovnog suda Banja Luka, kasnije i u sporovima Općinskog suda Sarajevo, a od 2007. godine u punom obimu u skladu sa Zakonom o postupku medijacije².

Promovisana je ideja o uvođenju medijacije u praksu i nastojala se pronaći finansijska podrška za prve aktivnosti koje bi obuhvatile donošenje zakona, osnivanje trening centra za obuku novih medijatora i studijska putovanja radi upoznavanja modela medijacije koji se primjenjuju u drugim državama.

Kao osnova za uvođenje medijacije, pristupilo se izmjeni i dopuni procesnih zakona, pa je u procesu reformi 2003. godine u zakone o parničnom postupku na svim nivoima³, te zakone o krivičnom postupku na svim nivoima u dijelu imovinsko pravnog zahtjeva unesena odredba da sud može ako ocijeni svrsishodnim uputiti stranke da spor riješe u postupku medijacije, te da isti prijedlog mogu dati i stranke sporazumno do zaključenja glavne rasprave.

2 Zakon o postupku medijacije, Službeni glasnik Bosne i Hercegovine, br. 37/04

3 Zakon o parničnom postupku Bosne i Hercegovine, Službeni glasnik Bosne i Hercegovine br. 36/04; Zakon o parničnom postupku Republike Srpske, Službeni glasnik Republike Srpske br. 58/03; Zakon o parničnom postupku Federacije Bosne i Hercegovine, Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine br. 53/03; Zakon o krivičnom postupku Federacije Bosne i Hercegovine, Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine br. 35/03; Zakon o krivičnom postupku Republike Srpske, Službeni glasnik Republike Srpske br. 50/03

Ova odredba stvorila je uslove za donošenje Zakona o postupku medijacije, u čijoj izradi su učestvovali i predstavnici Udruženja medijatora u BiH. Zakon o postupku medijacije Parlamentarna skupština BiH je usvojila 2004. godine, i on reguliše dobrovoljnu vansudsku medijaciju u BiH. Ovlaštenje za obavljanje poslova preneseno je na Udruženje medijatora u BiH Zakonom o prenosu poslova medijacije na udruženje medijatora⁴ koji je usvojen 2005. godine.

Zakon detaljno definiše postupak medijacije, principe i ulogu medijatora u procesu, rokove ukoliko je sudski postupak u toku. Ovo rješenje predviđa neobaveznu (dobrovoljnu) vansudsku medijaciju. To podrazumijeva da se stranke mogu sporazumjeti da prije pokretanja sudskog postupka spor pokušaju riješiti u postupku medijacije, a takva mogućnost im ostaje otvorena i kada pokrenu spor pred sudom, do zaključenja glavne rasprave. Medijaciju strankama može predložiti i sud.

Medijacija u Bosni i Hercegovini se zasniva na principima:

- dobrovoljnosti stranaka - u pokretanju postupka, izboru medijatora i donošenju odluka,
- povjerljivosti - u odnosu na sve izneseno u toku postupka medijacije i prema svima,
- nepristrasnosti - u odnosu medijatora prema strankama,
- neutralnosti - u odnosu medijatora prema sadržaju i rješenju spora.

Medijacija se tako na osnovu pomenutih zakona primjenjuje prije pokretanja sudskog postupka, u parnicama, te u krivičnom postupku u dijelu utvrđivanja imovinsko pravnog zahtjeva.

4 Zakon o prenosu poslova medijacije na udruženje medijatora, Službeni glasnik Bosne i Hercegovine, br. 52/05

Postupak medijacije se pokreće pismenim putem kod Udruženja medijatora u BiH, nakon čega stranke sa liste medijatora koju vodi Udruženje biraju medijatora i usaglašavaju termin sastanka medijacije. Punomoćnici mogu prisustvovati postupku, kao i zastupati stranke, s izuzetkom kada su stranke fizička lica, gdje je njihovo prisustvo obavezno. Postupku mogu prisustvovati i druga lica uz odobrenje stranaka.

Medijator na početku postupka upoznaje stranke sa postupkom i svojom ulogom, te pomaže pregovore stranaka u okviru kojih treba definisati zajedničko viđenje problema, potrebe i interese stranaka, te moguće opcije za njihovo zadovoljenje. Medijator ne može donositi odluke o rješanju spora. Medijator u toku postupka može voditi zapisnik, ali kao i sve ostalo izrečeno u postupku, povjerljive je prirode, odnosno služi za ličnu upotrebu i nakon sastanka medijacije se uništava. Sporazum postignut u postupku medijacije ima snagu izvršne isprave.

Rezultati dosadašnje primjene medijacije u Bosni i Hercegovini pokazuju da se radi o efikasnom i efektivnom načinu rješavanja sporova. Do sada je održano oko 670 medijacija, uglavnom u privrednim i radnim predmetima, te parnicama vezanim za imovinu, uključujući i podjelu bračne tekovine, klevetu i td. Od ovog broja 60% predmeta je završeno sporazumom⁵ stranaka. Stranke obaveze dogovorene u postupku medijacije u najvećem broju slučajeva poštuju i dobrovoljno ispunjavaju, s obzirom da su ih dogovorile na realnim osnovama, koje zadovoljavaju obje stranke. Evaluacijski izvještaj iz 2006. godine pokazuje da je oko 90% stranaka u privrednim sporovima dobrovoljno u potpunosti ili djelimično provelo dogovorene obaveze⁶.

5 Podaci Udruženja medijatora u BiH, decembar 2008

6 Monitoring i ocjena efikasnosti projekta medijacije u Bosni i Hercegovini, Međunarodna finansijska korporacija, prezentacija, maj 2006.

Kada je riječ o primjeni medijacije u drugim oblastima Bosna i Hercegovina nije učinila mnogo, ali postignuti rezultati u navedenim oblastima, kao i pozitivna iskustva i međunarodne preporuke o medijaciji u porodičnim i krivičnim stvarima pružaju argumente za širenje oblasti sporova koji se rješavaju postupkom medijacije.

U narednim poglavljima biće razmotrene mogućnosti uvođenja medijacije u krivičnom postupku prema maloljetnicima, na principima postojećeg okvira i dobre prakse o medijaciji u Bosni i Hercegovini.

Postupak posredovanja u Brčko Distriktu Bosne i Hercegovine

Brčko Distrikt Bosne i Hercegovine ranije je u parnični postupak uveo posredovanje, koje ima elemente medijacije, ali dijelom i suštinski odstupa od izvornih principa postupka. Postupak posredovanja ima karakter obaveznog, sudskog posredovanja kroz odredbe važećeg Zakona o parničnom postupku⁷. Primjenjuje se dakle u svim građanskim stvarima, stanjima i odnosima fizičkih i pravnih osoba, dakle, i u svim porodičnim stvarima. Prema odredbama Zakona, nakon održanog pripremnog ročišta predmet se upućuje drugom sudiji istog suda na posredovanje.

Pravilnikom o postupku posredovanja uređuju se pravila postupanja Osnovnog suda Brčko Distrikta BiH, stranaka i drugih učesnika u postupku posredovanja u predmetima pred sudom. Postignuti sporazum u postupku posredovanja proizvodi pravno dejstvo od dana zaključenja i ima snagu izvršne isprave.

7 Zakon o parničnom postupku Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine, Službeni glasnik Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine br. 5/2000, 1/2001, 6/2002

Ročište za posredovanje održava se u prostorijama suda i u vrijeme koje odredi sudija posrednik i to u roku od 15 do 30 dana nakon održanog pripremnog ročišta, s tim što sudija posrednik mora zakazati ročište za posredovanje u roku od dva dana po prijemu predmeta. Sudija posrednik, ovisno od prirode spora i interesa stranaka može odrediti da se ročište za posredovanje održi i izvan prostorija suda, na području Brčko Distrikta BiH, ali u praksi se sva ročišta za posredovanje održavaju u prostorijama suda.

Sudija posrednik može odlučiti da se održi više ročišta za posredovanje, ali vodeći računa o rokovima koji su propisani odredbama Zakona o parničnom postupku (postupak posredovanja mora se okončati u roku od 30 dana). Ročištu za posredovanje mogu prisustvovati i punomoćnici stranaka, vještaci, ali i druge osobe uz odobrenje sudije posrednika i pristanak stranaka. Uz poziv za ročište za posredovanje strankama se obavezno dostavlja opis postupka posredovanja i obaveze stranaka, odnosno upitnik na propisanom formularu koji sadrži između ostalog: koje činjenice stranka smatra bitnim i pravno relevantnim za rješavanje spora, kakvi su stavovi stranke i zahtjevi, kakvo je mišljenje o stavovima druge stranke, kakvim dokazima stranka potkrepljuje svoje navode i zahtjeve, koji pravni instituti i stavovi idu u prilog njenim stavovima. Ako uredno obavješteni tužilac ne dođe na ročište za posredovanje, smatrat će se da je tužba povučena, a ako je uredno pozvani tuženi izostao sa istog ročišta tada će se smatrati da i dalje osporava tužbeni zahtjev tužioca.

Na početku ročišta za posredovanje sudija posrednik će u kratkom izlaganju upoznati stranke s ciljevima posredovanja, da sa njima razgovara na otvoren i konstruktivan način u cilju

razrješenja konflikta, sa procedurom posredovanja, ulogom sudije i dati smjernice za ponašanje stranaka. Stranke potpisuju sporazum o povjerljivosti na formularu, koji je sastavni dio pravilnika o posredovanju. Sudija posrednik ima ovlašćenja da posreduje u svim spornim pitanjima, da naredi stranci da dostavi dodatne pismene i druge dokaze, da izdaje naredbe radi cjelishodnog i ekonomičnog rješavanja spora, a u postupku se može odvojeno sastati sa svakom od stranaka, a zavisi od rezultata tih razgovora, odlučit će da li će se pregovori o sporazumu nastaviti odvojeno ili sa svim strankama zajedno.

Postupak posredovanja je neformalnog karaktera, jer sudija posrednik postupa neformalno i pomaže strankama da same spostignu sporazum. O datim izjavama i obavljenim radnjama na ročištu, sudija posrednik može voditi zabilješke koje su povjerljive prirode i namjenjene ročištu za posredovanje.

Postupak okončan pismenim sporazumom u formi nagodbe stranaka, ima snagu izvršne isprave i pravno dejstvo od dana zaključivanja. Ukoliko je spor neprikladan za posredovanje, odnosno ako stranke ne zakluče sporazum, predmet se upućuje sudiji nadležnom za odlučivanje.

PRIMJENA MEDIJACIJE U KRIVIČNIM PREDMETIMA U DOMAĆEM ZAKONODAVSTVU

Primjena medijacije u krivičnim predmetima u domaćem zakonodavstvu zaslužuje posebnu pažnju posebno ako se radi o maloljetnim učiniocima krivičnih djela. Pravni sistemi Bosne i Hercegovine i njenih entiteta, te Brčko Distrikta BiH opredijelili su se da je potrebno primijeniti medijaciju kako u građanskim tako i u krivičnim stvarima. Kad je riječ o medijaciji u građanskim stvarima stvorena je zakonska normativa i medijacija je kao institut praktično zaživjela.

U domaćem krivičnom zakonodavstvu medijacija je moguća samo kada se odlučuje o imovinsko-pravnom zahtjevu u okviru krivičnog postupka. Dakle, sadašnja zakonska rješenja daju fakultativnu mogućnost sudu da stranke uputi na medijaciju radi rješavanja njihovog isključivo imovinsko-pravnog zahtjeva kao sporednog zahtjeva u krivičnom postupku. Međutim, primjena ove zakonske mogućnosti, nije zaživjela u praksi i Udruženje medijatora u Bosni i Hercegovini do sada nije dobilo nijedan zahtjev za medijaciju u ovim slučajevima.

20

Sadašnje zakonsko rješenje ne otvara mogućnost tužiocu da uputi učinioca i oštećenog u postupak medijacije, iako bi za određene vrste krivičnih djela u kojima postoji mogućnost primjene alternativnih mjera, to bilo poželjno.

Kad je riječ o medijaciji u krivičnom postupku prema maloljetnicima očigledno je da o tome ne postoje posebne odredbe u materijalnom i procesnom zakonodavstvu. Ovom prilikom osvrnućemo se na mogućnosti primjene medijacije u sadašnjem krivičnom zakonodavstvu i to prvenstveno sa aspekta primjene instituta vaspitnih preporuka kao modela preusmjeravanja maloljetnika od redovnog krivičnog postupka.

Medijacija kao mjera odvratanja maloljetnika od redovne krivične procedure zaživjela je u savremenim krivičnim zakonodavstvima o čemu postoje brojni pozitivni primjeri iz zemalja Evrope, Sjeverne Amerike i Australije.

Kako je u Bosni i Hercegovini u toku postupak donošenja posebnog zakona o maloljetnicima koji bi tretirao kako maloljetnike kao učinioce krivičnih djela, tako i kao žrtve krivičnih djela to će se ovom prilikom široj javnosti ponuditi i preporučiti mogućnost primjene medijacije kao diverzione mjere koja bi bila primjenljiva u radu tužilaštava i sudova, kao budućih nosilaca ovog procesa.

Na ovaj način stvorile bi se pretpostavke za primjenu medijacije kao jednog od modela restorativne pravde kao modela koji bi bio alternativa redovnom krivičnom postupku. Obezbjedenjem normativnih uslova za primjenu ovog međunarodnog standarda bile bi stvorene pretpostavke da u praksi dođu do izražaja sve prednosti koje nudi ovaj model kako maloljetnim prestupnicima, žrtvi tako i društvenoj zajednici, kao učesnicima ovog procesa.

MODELI KRIVIČNOG PRAVOSUĐA

Uopšteno posmatrano krivično pravosuđe razlikuje dva modela pravosuđa: model retributivnog pravosuđa i model restorativnog pravosuđa. Svaki od ovih modela ima svoje osobenosti po kojima se isti međusobno razlikuju a o kojim razlikama će biti nešto više govora u daljem dijelu teksta.

Model retributivnog pravosuđa

Model retributivnog pravosuđa prema Weitekampu je tradicionalni odgovor na kriminalitet mladih u kome se akcenat stavlja na na krivično djelo i učinioca, dok se u drugi plan stavlja žrtva krivičnog djela⁸ (eng.retribution: zaslužena kazna, odmazda). Prema ovom modelu krivično djelo je akt protiv države, odgovornost prestupnika se definiše određivanjem sankcije, odnosi između strana u sukobu su suprotstavljeni, a "dug" prema državi i društvu je apstraktan. Osim navedenog, karakteristika ovog modela je da isti kao takav u odnosu na strane u sukobu ne podstiče na kajanje, odnosno praštanje. Jedna povreda društva se zamjenjuje drugom povredom, a društvena zajednica odnosno država se nalazi na margini povodom ovog sukoba.

Model restorativnog pravosuđa

Elementi restorativne pravde se mogu naći još u periodu prije antičkih civilizacija. Koncept restorativne pravde za svoj osnov ima restituciju, nadoknadu ili popravljnje štete nastale

8 Weitekamp, E. G. M: "Research on victim-offender mediation: finding and needs for the future", Victim-offender mediation in Europe: Making restorative justice work, The European Forum for Victim-Offender Mediation and Restorative Justice, Leuven University Press, 2000.

krivičnim djelom (eng. restoration: uspostavljanje, dovođenje u prvobitno stanje). Pojam restorativna pravda prvi je prvi put upotrijebio Albert English 1977. godine navodeći tri vrste krivičnopravnih sistema: retributivnu pravdu, zasnovanu na sistemu kažnjavanja, distributivnu pravdu, koja se fokusira na terapijske pristupe učiniocu i restorativnu, obnavljajuću pravdu⁹.

Prema Friday-u "politika i praksa tradicionalnog krivičnopravnog sistema nisu pokazale efikasnost u smanjenju stope kriminaliteta i pružanju građanima sigurnosti i dobijanju podrške od strane sudskih vlasti". Savremeni koncept restorativne pravde razvio se u sklopu tzv. diverziono-pravno-sociološkog koncepta. Ovaj koncept je uporište našao u idejama "pokreta za neformalnu pravdu"¹⁰, a njegova suština je davanje prednosti neformalnim oblicima rješavanja konflikta nastalog izvršenjem krivičnog djela.

Jedan od glavnih predstavnika ovog pokreta norveški kriminolog Nils Christie krivično djelo shvata kao svojину onih koji su su u njega umiješani kako direktno, tako i indirektno¹¹. Učesnici sukoba koji treba riješiti, prema ovom autoru, su učinilac, žrtva i zajednica, a ne profesionalci (pravnici), koji u tradicionalnom krivičnopravnom sistemu "kradu" konflikt od onih kojima i pripada. Ovakvo postupanje bi vodilo većem učešću strana u rješavanju problema koji je nastao povodom krivičnog djela, boljem pristupu pravdi, minimalnoj stigmatizaciji i primjeni prinude.

Restorativna pravda kao alternativa tradicionalnom krivičnopravnom sistemu nema tačne definicije, jer ona sadrži niz različitih programa (prakse, mjere, postupke) koji se mogu primijeniti u različitim fazama krivičnog postupka

9 Van Ness, D.W, Strong, K.H: "Restoring Justice, Cincinnati", OH: Anderson Publishing Co, 2002.

10 Friday, P, "Restorative Justice: The Impact on Crime", XI Međunarodni viktimološki simpozijum, 13-18.07. 2003. godine, Stellenbosch, South Africa, 2003.

11 Christie, N: "Conflict as property", British Journal of Criminology, Vol.14, no.13, 1977.

uključujući i skretanje sa formalnog krivičnog postupka, potom postupke koji se primjenjuju paralelno sa postojećim krivičnopравnim sistemom, kao i na programe kojima se reaguje kako na kriminalno ponašanje pojedinaca tako i u slučajevima masovnih kršenja ljudskih prava (Daly, 2003, 196)¹².

U tradicionalnom krivičnopравnom sistemu žrtve često imaju osjećaj osoba kojima se sudi, dok se učinioci zadržavaju u sistemu nastavljajući da vrše krivična djela tako da su presuđenjem često nezadovoljni i žrtva i učinilac. Koncept restorativne pravde je motivisan aktivnijim pristupom žrtve u krivičnom postupku i humanijem postupanju sa učiniocem krivičnog djela, a isto tako davanjem prilike žrtvi i zajednici da učestvuju u procesu rehabilitacije učinioca.

Koncept restorativne pravde shvata krivično djelo kao povredu ljudi i međuljudskih odnosa, dok je povreda pravne norme sekundarnog karaktera (princip personalizma). Popravljanje štete podrazumijeva odgovornost i obaveze, odgovornost se ne utvrđuje već je učinilac prihvata, kao i odgovornost da popravi štetu. Restorativna pravda predstavlja proces iznalaženja rješenja koje treba da promoviše popravljanje štete, pomirenje i sprečavanje ponovnog vršenja krivičnog djela, u koji se aktivno uključuju učinilac, žrtva i zajednica. Kontakt i uključenost u formalni pravosudni sistem, te lišavanje slobode maloljetnika kao način obezbjeđenja njegovog prisustva postupku su izbjegnuti.

Restorativna pravda, s jedne strane ima za cilj reintegraciju učinioca u lokalnu zajednicu, a ne njegovo isključivanje i stigmatizaciju. Sa druge strane, model restorativne pravde

12 Daly, K: "Restorative Justice: Real Story", McLaughlin, E, Fergusson, R, Hughes, G, Westmarland, L. (ur.) Restorative Justice Critical Issues, London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications: 195-214, 2003.

ima za cilj i potpunu reintegraciju žrtve koja je često marginalizovana, diskriminisana ili stigmatizovana u svojoj sredini što sve nepovoljno utiče na proces njenog oporavka od traume izazvane krivičnim djelom. Dakle, model restorativne pravde je okrenut prevenciji i budućnosti i ona ima za cilj kako specijalnu tako i generalnu prevenciju i kao takva predstavlja konstruktivan odgovor na kriminalitet, koji teži ka tome da se popravi šteta, a ne odmazdi i kažnjavanju odnosno produbljivanju sukoba.

RESTORATIVNA PRAVDA U SISTEMU MALOLJETNIČKOG PRAVOSUĐA

Međunarodni okvir

Osnov za primjenu koncepta restorativne pravde predstavljaju međunarodni dokumenti, i to: Deklaracija Ujedinjenih nacija o osnovnim principima pravde za žrtve kriminaliteta i zloupotrebe moći (1985), Preporuka Komiteta ministara Savjeta Evrope br. R (99) 19 o primjeni posredovanja u krivičnim stvarima, Deklaracija Ujedinjenih nacija o osnovnim principima primjene programa restorativne pravde u krivičnim slučajevima (2000), Okvirna odluka Evropske unije o položaju žrtava u krivičnom postupku (2001), Preporuka Komiteta ministara Savjeta Evrope Rec (2006) 8 o pomoći žrtvama kriminaliteta.

Sistem maloljetničkog pravosuđa je zasnovan na principima najboljeg interesa djeteta, pravu na život, opstanak i razvoj, nediskriminaciji i pravu na poštivanje mišljenja djeteta. Ostvarivanjem navedenih principa osigurava se dobrobit djeteta kao cilj sistema maloljetničkog pravosuđa. Konvencija Ujedinjenih nacija o pravima djeteta (u daljem tekstu:KPD) i Standardna minimalna pravila Ujedinjenih nacija za maloljetničko pravosuđe iz 1985. godine (tzv. "Pekinška pravila")

naglašavaju princip neophodnosti vođenja računa o dobrobiti djeteta i postupanja sa djecom na način koji je srazmjeran kako okolnostima koje se tiču prestupnika tako i počinjenom djelu (član 40 stav 4 KPD, Pekinško pravilo br. 5).¹³ Radi ostvarenja ovog cilja jedan od zadataka maloljetničkog pravosuđa je donošenje mjera da dijete bude izdvojeno iz sudskog postupka (član 40 stav 3 tačka b KPD, Pekinško pravilo 11).

Najvažniji međunarodni dokumenti koji regulišu oblast restorativne pravde u sistemu maloljetničkog pravosuđa su:

1. Konvencija Ujedinjenih nacija o pravima djeteta iz 1989. godine

Odredba člana 40 stav 3 Konvencije o pravima djeteta upućuje da "države ugovornice potiču stvaranje zakona, postupaka, organa i ustanova koji se izričito odnose na djecu i bave djecom za koju postoji sumnja, koja su optužena ili za koju je utvrđeno da su prekršila krivični zakon", a posebno "donošenje mjera kad god je moguće i poželjno za postupanje sa takvom djecom bez pribjegavanje sudskom postupku s tim da u potpunosti budu poštovana ljudska prava i zakonska zaštita".

2. Standardna minimalna pravila Ujedinjenih nacija za maloljetničko pravosuđe iz 1985. godine (tzv. "Pekinška pravila")

Pravilo 11.2. reguliše da preusmjeravanju može pribjeći policija, tužilaštvo ili drugi organi u skladu sa pravilima i politikom odgovarajućeg pravnog sistema i u saglasnosti sa ovim pravilima. Preusmjeravanje se obično praktikuje na formalnoj i neformalnoj osnovi u mnogim pravnim sistemima. Ovakva praksa ima za cilj da otkloni negativne posljedice postupaka

13 Vučković Šahović, Nevena, "Prava deteta i međunarodno pravo", Jugoslovenski centar za prava deteta, Beograd, 2000.

u okviru maloljetničkog pravosuđa (npr. žigosanje zbog osude i kazne). Preusmjeravanje na samom početku i bez prosljeđivanja socijalnim službama bi bio optimalan pristup. Pogotovo kada su u pitanju prestupi koji nisu ozbiljne prirode i kada su porodica, škola ili druge neformalne institucije društvene kontrole već reagovale ili je vjerovatno da će reagovati na odgovarajući i konstruktivan način.

Pekinška pravila u svom odjeljku 11.4. sugerišu da treba "učiniti napore da se stvore programi lokalnih zajednica kao što su privremeni nadzor i usmjeravanje, obeštećenje i naknada štete". Ovo pravilo preporučuje stvaranje alternativa postupku u okviru pravosudnog sistema za maloljetne prestupnike u vidu preusmjeravanja koje se zasniva na angažovanju zajednice. Programi koji uključuju poravnanje putem obeštećenja žrtve i oni kojima se nastoje izbjeći budući sukobi sa zakonom kroz privremeni nadzor i savjetovanje treba da budu u središtu interesovanja. Ova mjera ne mora nužno da bude ograničena na sitne slučajeve što preusmjeravanje čini značajnim instrumentom, čak i kada su izvršeni ozbiljniji prestupi (npr. prvi prestup, krivično djelo izvršeno pod pritiskom vršnjaka).

3. Standardna minimalna pravila Ujedinjenih nacija za mjere alternativne insititucionalom tretmanu iz 1990. godine (tzv. "Tokijska pravila")

Tokijska pravila podstiču sve države da razviju "širok spektar alternativnih mjera počev od onih prije suđenja pa do onih poslije izricanja presude (2.3.), uz obavezu država da osiguraju odgovarajuću ravnotežu: između prava svakog pojedinačnog prestupnika, prava žrtava i brige društva za javnu bezbjednost i prevenciju kriminala" (1.4.).

4. Sprovođenje maloljetničkog pravosuđa, Rezolucija ekonomskog i socijalnog savjeta Ujedinjenih nacija 1997/30

Rezolucija br. 1997/30 Ekonomskog i socijalnog savjeta Ujedinjenih nacija za sprovođenje maloljetničkog pravosuđa u svom odjeljku br.15 kao jedan od ciljeva naglašava potrebu da se razvijaju mjere preusmjeravanja ili druge inicijative, koje su alternative klasičnim sistemima krivičnog pravosuđa kako bi se izbjeglo oslanjanje na sistem krivičnog pravosuđa u slučaju mladih optuženih za prestup kako prije hapšenja, prije suđenja, tokom i nakon suđenja, kako bi se spriječio recidivizam, te promovisala društvena rehabilitacija djece prestupnika. Rezolucija naglašava i potrebu da se, gdje god je to prikladno, koriste mehanizmi za neformalno rješenje sporova u koje treba uključiti dijete prestupnika, porodicu, a što podrazumijeva medijaciju i praksu restorativne pravde, posebno u procesima koji uključuju i žrtve.

5. Preporuka br. R (87) 20 Savjeta Evrope zemljama članicama o odgovoru društva na maloljetničko prestupništvo usvojena 1987. godine od strane Komiteta ministara

Preporuka insistira da bi u što većoj mjeri trebalo težiti ka ukidanju mjera zatvaranja za maloljetnike i da bi mjere prema maloljetnicima trebalo provoditi, u najboljem slučaju, u prirodnom okruženju maloljetnika uključujući i zajednicu na lokalnom nivou kako bi se poštovalo njihovo pravo na obrazovanje, njihovu ličnost i unaprijedio njihov lični razvoj. Kako su mlade osobe bića u razvoju sve mjere koje se preduzimaju prema njima treba da budu obrazovne prirode i usmjerene ka njihovoj socijalnoj integraciji.

Preporuka R (87) 20 Savjeta Evrope koja za svoju osnovu ima "Pekinška pravila" u odjeljku br. II 2 podstiče razvijanje mjera preusmjeravanja/odvraćanja i medijacije na nivou javnog tužioca (obustava postupka) ili na nivou policije u zemljama gdje policija ima ovlaštenja tužilaštva, kako bi se spriječio kontakt maloljetnika sa sistemom krivičnog pravosuđa te posljedice takvog kontakta; udruživanje Odbora za zaštitu djece ili službi na primjeni ovih mjera. Preporuka takođe potencira i preduzimanje potrebnih mjera da bi se osiguralo da je u tim procedurama obezbijeden pristanak maloljetnika, a po potrebi i saradnja njegove porodice u vezi sa mjerama preusmjeravanja/odvraćanja, te da se posvećuje odgovarajuća pažnja pravima i interesima maloljetnika kao i interesima i pravima oštećene strane.

U cilju davanja prednosti onim mjerama koje omogućavaju veće šanse za socijalnu integraciju putem obrazovanja i stručnog obučavanja preporuka u svojim odjeljcima IV.14. i 15. kao jednu od mjera preporučuje državama članicama da obrate posebnu pažnju na one koje:

- imaju za cilj tretirati učestalost prestupništva kod maloljetnika unapređivanjem njihovih sposobnosti za socijalno prilagođavanje putem inenzivnijih vaspitnih i obrazovnih mjera (uključujući "intenzivan posrednički tretman"),
- podrazumijevaju popravku štete koju je prouzrokovalo krivično ponašanje maloljetnika,
- podrazumijevaju društveno koristan rad, prilagođen uzrastu maloljetnika i obrazovnim potrebama.

Odjeljkom V.18. preporučuje se da se u sklopu istraživanja promovišu i podstaknu komparativna istraživanja u oblasti

maloljetničkog pravosuđa, kako bi pružila osnovu za razvoj politike rada u ovoj oblasti, stavljajući naglasak, između ostalog, i na proučavanje mjera i procedura pomirenja između mladih prestupnika i oštećenih.

6. Preporuka (2003)20 Savjeta Evrope zemljama članicama o novim načinima tretiranja maloljetničkog prestupništva i o ulozi maloljetničkog pravosuđa usvojena 2003. godine od strane Komiteta ministara

U svrhu ove preporuke riječ "maloljetnici" označava osobe koje su dostigle dob krivične odgovornosti, ali ne i dob punoljetnosti; ova preporuka može se proširiti i na one koje su neposredno ispod ili iznad ove dobne granice. Riječ "prestupništvo" označava djela koja se tretiraju prema krivičnom zakonu, a u nekim zemljama to se također odnosi i na asocijalno i / ili devijantno ponašanje koje se može tretirati prema administrativnom ili građanskom pravu. "Sistem maloljetničkog pravosuđa" definiše se kao formalna komponenta šireg pristupa ka rješavanju kriminala kod omladine. Pored sudova za mlade to uključuje i zvanične organe ili agencije poput policije, ureda tužioca, pravnu profesiju, službu za rad sa uslovnim osuđenima i kaznene institucije. Ovi elementi sistema blisko saraduju sa zdravstvenim, obrazovnim, socijalnim i službama za socijalnu zaštitu, kao i sa nevladinim tijelima poput podrške oštećenima i svjedocima.

S obzirom da su obrazovne i socijalne potrebe mladih specifične i razlikuju se od potreba odraslih, cilj ove preporuke je, između ostalog i pronalaženje novih odgovora i metoda intervencije na maloljetničko prestupništvo jer je očigledno da tradicionalni sistem krivičnog pravosuđa ne nudi odgovara-

juća rješenja u pogledu postupanja sa maloljetnim prestupnicima. Pri tome se akcenat stavlja na multidisciplinarnost i uključivanje rada više institucija u sistemu maloljetničkog pravosuđa, te da one rješavaju nekoliko faktora na više nivoa: nivo pojedinca, porodice, škole i zajednice.

Preporuka u svom odjeljku br. III t.7 i t.8 upućuje da treba nastaviti raditi na povećanju broja pogodnih alternativa formalnom sudskom postupku i da iste trebaju biti dio redovnog postupka, da se mora poštovati princip proporcionalnosti i odražavati najbolji interesi maloljetnika i primjenjivati samo u slučajevima gdje se odgovornost za počinjeno djelo u potpunosti prihvata. I ova preporuka kao i ona prethodna upućuje da tamo gdje je to prikladno treba primjeniti medijaciju, restorativnu pravdu i odštetu oštećenoj strani. Za razliku od prethodne preporuke koja potencira medijaciju van krivičnog postupka ova preporuka insistira na primjeni medijacije, restorativne pravde i naknade štete u toku krivičnog postupka.

Prijedlozi mjera iz preporuka razmatraju potrebu razvijanja šireg spektra inovativnih i djelotvornih mjera, koje se provode u zajednici kako bi se na sistemski način riješilo pitanje prestupničkog ponašanja kao i potreba prestupnika. Mjere uključuju i roditelje prestupnika ili zakonskog staratelja (osim kada se to smatra kontraproduktivnim), pružanje pomoći, podrške i usmjeravanja, a tamo gdje je to prikladno od roditelja ili staratelja treba tražiti pohađanje savjetovanja ili obuke kako bi se osiguralo da njihova djeca pohađaju školu.

S obzirom na duži period tranzicije ka odrasloj osobi preporučuje se da bi trebalo da se osobe mlađe od 21 godine tre-

tiraju na način sličan tretmanu maloljetnika, te da budu predmet istih mjera, a pod uslovom da sud odluči da isti nisu jednako zreli niti odgovorni za svoja djela kao odrasle osobe.

7. Preporuka broj R (99) 19 Komiteta ministara Savjeta Evrope zemljama članicama o medijaciji u krivičnim stvarima iz 1999. godine

Ova preporuka uviđa potrebu povećanja nivoa ličnog učešća žrtve i učinioca, kao i drugih potencijalno oštećenih strana kao stranaka u krivičnom postupku, te lokalne zajednice. Preporuka prepoznaje legitiman interes žrtava da njihov glas bude jači u rješavanju posljedica viktimizacije, da komunicira sa učiniocem, dobije izvinjenje i reparaciju. Na taj način podstiče se osjećaj odgovornosti učinioca i pružanja praktične prilike za odštetu što pomaže njihovoj reintegraciji i rehabilitaciji.

Preporuka uviđa da medijacija može povećati svijest o važnoj ulozi pojedinca i zajednice u prevenciji i nošenju sa krivičnim djelom i rješavanju konflikata u vezi sa njim, te tako ohrabriti konstruktivnije i manje represivne ishode krivičnog postupka. Preporuka takođe uviđa i potrebu da medijacija treba da zahtijeva specifične vještine, profesionalne kodekse i akreditovanu obuku.

Ove smjernice se odnose na bilo koji proces u kojem se žrtvi i učiniocu omogućava da uz njihovu saglasnost aktivno učestvuju u rješavanju pitanja nastalih iz krivičnog djela uz pomoć treće neutralne strane (medijatora) (I.).

Medijacija u krivičnim stvarima je zasnovana na principu dobrovoljnosti stranaka i iste se mogu iz ovog procesa povući u svakom trenutku (II.1.)

Razgovori u medijaciji su povjerljivi, ista treba da bude široko dostupna usluga u svim fazama krivičnog postupka, a uslugama medijacije treba dati dovoljnu autonomiju u okviru sistema krivične pravde (II.2-5.).

Pravni osnov za primjenu medijacije u krivičnim stvarima treba regulisati zakonom, a potrebno je donijeti i smjernice koje definišu korištenje medijacije u krivičnim stvarima koje posebno regulišu uslove pod kojima se predmeti upućuju na medijaciju i vođenje predmeta nakon medijacije (III.6-7).

Potrebno je primijeniti osnovne proceduralne mjere zaštite u medijaciji, stranke treba da imaju pravo na pravnu pomoć, a maloljetnici uz to treba da imaju pravo na pomoć roditelja (III.8).

Odluka o upućivanju krivičnog predmeta u postupak medijacije, kao i procjena ishoda postupka medijacije treba biti isključivo u nadležnosti institucija krivične pravde (IV.9.)

Posebna pravila i mjere zaštite za maloljetnike u sudskim postupcima treba primijeniti i na njihovo učešće u medijaciji u krivičnim stvarima (IV.12.). Učešće u medijaciji ne bi trebalo koristiti kao dokaz priznanja krivice u pravnim postupcima koji slijede nakon toga (IV.14.).

Oslobađanja zasnovana na sporazumima iz postupka medijacije treba da imaju isti status kao sudske odluke ili presude i treba da onemoguće vođenje postupka na osnovu istih činjenica - *ne bis in idem* (IV.17.).

Kada se predmet vrati institucijama krivične pravde bez postignutog sporazuma stranaka ili nakon što stranke nisu uspjele provesti takav sporazum odluku o tome kako treba nastaviti proces treba donijeti bez odlaganja (IV.18.).

Usluge medijacije treba da nadzire kompetetno tijelo (V.21). Medijator treba da izvještava institucije krivične pravde o preduzetim koracima i ishodu medijacije, a izvještaj medijatora ne treba da otkrije sadržaj sastanka medijacije niti da iznosi njihove stavove i ponašanja tokom medijacije (V.32.). Potrebne su stalne konsultacije institucija krivične pravde i usluga krivične medijacije kako bi se razvilo zajedničko razumijevanje ovog pitanja (VI.33.).

Države članice treba da promovišu istraživanja i provode evaluaciju medijacije u krivičnim stvarima(VI.34.).

8. Društvene reakcije Savjeta Evrope na maloljetničku delinkvenciju iz 1987. godine R (87) 20

U tački II 2. Društvenih reakcija insisitira se da "maloljetnike treba odvratiti od činjenja krivičnih djela na nivou državnog tužilaštva (prekid postupka) ili na nivou policije u zemljama gdje policija ima funkciju državnog tužioca u svrhu sprečavanja maloljetnika da uđu u sistem krivičnog pravosuđa i tako pretrpe posljedice koje iz toga proizlaze".

Citirani međunarodni dokumenti predstavljaju dio sistema maloljetničkog pravosuđa. Neki od ovih dokumenata (preporuke) imaju karakter "mekih zakona" i po svom značaju predstavljaju smjernice prema kojima se države trebaju kreirati u oblasti maloljetničkog prestupništva. Treba naglasiti i da su pojedine odredbe iz Pekinških pravila kasnije ugrađene u Konvenciju o pravima djeteta kao najznačajniji međunarodni dokument koji reguliše oblast maloljetničkog pravosuđa.

DIVERZIONI MODEL U SISTEMU MALOLJETNIČKOG PRAVOSUĐA

Diverzioni model u sistemu maloljetničkog pravosuđa predstavlja proces u kojem se mladi koji dođu u sukob sa zakonom tretiraju van formalnog sistema krivičnog pravosuđa (eng. diversion-odvratanje). Ovaj model se zasniva na principima restorativne pravde i isti predstavlja mogućnost koja se daje maloljetnim prestupnicima koji se prvi puta pojavljuju u sukobu sa zakonom ili lakšim prestupnicima.

Danas u svijetu postoje brojni programi restorativne pravde kao npr. medijacija između žrtve i učinioca, porodične i društvene rasprave, krugovi mirenja, paneli u kojima se žrtva obraća učiniocima, rad u korist žrtve ili lokalne zajednice, grupe u okviru društvene zajednice koje pružaju podršku žrtvi odnosno učiniocima djela i sl.

Medijacija je najveću primjenu doživjela u Evropi i Sjevernoj Americi. Modeli restorativne pravde primjenju se danas u više od 80 zemalja svijeta.

Do medijacije se dolazi na osnovu odluke policije, tužilaštva ili suda, na inicijativu žrtve ili učinioca, ili neke treće osobe

kao npr. porodice ili lokalne zajednice. Restorativna pravda se može primjeniti kako u prekrivičnom tako i u krivičnom postupku (npr. kod instituta odlaganja izvršenja kazne maloljetničkog zatvora) i paralelno u toku izvršenja krivične sankcije (npr. u zatvoru ili tokom primjene instituta uslovnog otpusta).

Da bi se proveo program preusmjeravanja treba imati u vidu sljedeće principe:

- pristup formalnom sistemu ostaje kao opcija prije, tokom i nakon procesa preusmjeravanja (odvrćanja),
- bilo kakve presude (saslušanja) ili odluke koje proizađu iz sistema preusmjeravanja (odvrćanja) moraju biti u skladu sa međunarodnim i državnim standardima o ljudskim pravima,
- na mlade ne treba vršiti pritisak da priznaju krivicu kako bi učestovali u procesu preusmjeravanja (odvrćanja),
- teška krivična djela (npr. ubistva, silovanja) moraju se tretirati u skladu sa formalnim procedurama.

Prema Bazemoru i Pranisu stručnjaci koji rade sa strankama u sukobu treba da stiču nova znanja i vještine zbog toga što se u njihovom radu otvaraju netradicionalna područja rada - rad sa ošćenom stranom i zajednicom¹⁴. Od važnih znanja treba posebno istaći: znanja koja omogućavaju razumijevanje iskustva žrtve; znanja o organizaciji zajednice, organizacijskim i procesima vođenja; opšta znanja, posebno o razvoju sposobnosti djece i mladih; znanja/informacije o mogućnostima zapošljavanja u zajednici; znanja/informacije o programskim potencijalima zajednice.

14 Bazemore, G. And Pranis, K.: "Hazards Along the Way", *Corrections Today*, 59, 7, 1997.

Prema ovim autorima stručnjaci moraju imati sljedeće vještine/sposobnosti: medijacijske i vještine rješavanja sukoba; komunikacijske vještine; vještine facilitiranja; sposobnosti rada sa multidisciplinarnim grupama; sposobnost nadziranja i podržavanja članova zajednice i organizacija koje rade sa maloljetnicima; sposobnost utvrđivanja šire mreže socijalne podrške žrtvama i učiniocima; sposobnost za podsticanje promjena i s tim prenošenje vodeće uloge na druge.

Primjena diverzionog modela na primjerima dobre prakse

Model odvrćanja maloljetnih prestupnika od formalnog sistema ima niz praktičnih prednosti. Naučna istraživanja pokazuju da mladi ljudi koji su došli u sukob sa zakonom, a koji su odvrćeni od formalnog sudskog procesa imaju nižu stopu novih prestupa. To u praksi znači da samo manji broj ovih lica nakon diverzije ponovo počine novo krivično djelo, dok to nije slučaj sa djecom koja se suočavaju sa formalnim sudskim postupkom. Razlog za širu primjenu ovog modela u praksi leži u činjenici da maloljetnici koji su jednom obilježeni kao "kriminalci" prolazeći kroz formalni proces vrlo vjerovatno uvijek ostaju "kriminalci".

Primjera radi u razvijenim evropskim zemljama sve je zastupljenije izricanje različitih oblika diverzionih mjera u odnosu na "formalne sankcije". Tako npr. u Njemačkoj se formalne sankcije izriču u svega 30% slučajeva, a 70% slučajeva se završava vansudskim postupkom¹⁵.

U savremenom krivičnom pravosuđu postoji tendencija da se model restorativne pravde primjenjuje ne samo kod maloljet-

15 Obrad Perić, "Alternativne mjere i sankcije u novom Krivičnom zakonu o maloljetnicima", Okružni sud u Beogradu, Bilten br. 69/2005, 28; Horst Viehmann, Univerzitet u Klnu, "Moderni koncepti u reduciranju maloljetničkog kriminala i alternativne mjere za maloljetne počinioce krivičnih djela", Sarajevo, 2005.

nih učinilaca krivičnih djela već i kod punoljetnih izvršilaca. O uspješnosti ovog modela svjedoče i neke mjere koje su danas u širokoj primjeni kao npr.¹⁶:

- Medijacija između žrtve i učinioca (*victim-offender mediation*),
- Odbori za mjere u zajednici (*community reparative boards*; odabrani, edukovani članovi zajednice odlučuju o mjerama ili postupcima koje učinilac mora uraditi na osnovu ugovora)
- Konferencije (*group conferencing sessions*; učinilac i oštećeni razgovaraju u prisustvu i uz učešće njima bliskih osoba tražeći najpogodniji način za naknadu štete).

Od primjera primjene diverzionog modela od strane policije treba svakako spomenuti Holandiju koja nudi mogućnost preusmjeravanja u svim fazama postupka: policiji, tužilaštvu i u sudu. U Holandiji postoji ustanova za obustavu policijskog postupka - HALT (*Het Alternatief* - Alternativa) koju su uspostavile lokalne vlasti u saradnji sa državnim tužilaštvom. Ove kancelarije su privatne organizacije koje saraduju sa policijom i tužiocem i kao takve su regulisane zakonom. Policija može maloljetnog prestupnika za lakša krivična djela uputiti da učestvuje u HALT projektu pod uslovom da prizna krivično djelo i ako se složi da učestvuje u projektu. U toku izvršenja radnih zadatka koji ne mogu trajati duže od 20 dana maloljetnik izvršava svoje obaveze koje se odnose na naknadu štete ili obrazovne aktivnosti, pa ako zadatak ne bude izvršen postupak će se nastaviti.

U Velikoj Britaniji od 1998. godine policija ima ovlašćenja da može maloljetnom prestupniku izdati mjeru ukora (eng. *reprimands*) ili mjeru posljednje opomene (eng. *final warnings*)¹⁷.

16 Mladi u sukobu sa zakonom: Osvrt na praksu i zakonodavstvo u Bosni i Hercegovini u odnosu na međunarodne standarde, Save the children UK i UNICEF, Sarajevo, 2002. god.

17 Crime and Disorder Act, 1998

Mjera ukora se izriče maloljetnim prestupnicima koji se prvi put pojavljuju u sukobu sa zakonom, a ponovno izvršenje krivičnog djela vodi posljednjoj opomeni ili pokretanju postupka - jedno lice ne može da bude dva puta ukoreno. Do primjene posljednje opomene dolazi kad maloljetnik nije bio ranije opominjan ili ako jeste, ali je od tog momenta pa do izvršenja novog krivičnog djela prošlo najmanje dvije godine, a službenik policije smatra da u konkretnom slučaju nije opravdano podizanje optužnice protiv maloljetnika.

U Austriji se kao uspješni diverzioni modeli prema maloljetnicima provode suspenzija krivičnog gonjenja na određeni probni period, rad u zajednici i metod vansudskog poravnanja. Vansudsko poravnanje je faktički "medijacija u krivičnom pravu". Posljednji model je zbog svoje uspješnosti uveden i u opšte krivično zakonodavstvo tako da se isti primjenjuje i prema punoljetnim učiniocima krivičnih djela. Prema austrijskom zakonodavstvu u slučajevima krivičnih djela za koja je propisana kazna zatvora do pet godina javni tužilac pod uslovom da maloljetnik prizna krivično djelo i uz saglasnost maloljetnika i oštećenog koji su prethodno dali svoj pristanak može predmet proslijediti posebnim odjelima u okviru udruženja koja pruža usluge medijacije. Savezno ministarstvo pravosuđa finansira rad Udruženja "Novi početak - pomoć osobama sa uslovnim kaznama, posredovanje u konfliktima, socijalni rad" koje pruža usluge u službi pravosuđa i isto im za njihov rad stavlja na raspolaganje potrebna novčana sredstva¹⁸. U Austriji djeluje trenutno oko 80 posrednika i većina ih je prvobitno stekla zvanje socijalnog radnika, dok su neki od njih po zanimanju psiholozi, socijalni pedagozi i pravnici. Tokom prve tri godine svoje djelatnosti kao posrednici dobijaju dodatnu internu kvalifikaciju sa težištem na upravljanju konfliktom, medijaciji, posebnim pitanjima iz krivičnog i građanskog prava.

18 Johann Schmidt, "Izvansudska nagodba u Austriji", Ministarstvo rada i socijalne skrbi Republike Hrvatske i dr., Zagreb 2003.

U Hrvatskoj je na osnovu Zakona o sudovima za mladež ustanovljen poseban model vansudske nagodbe kao specifičan vid skretanja sa klasičnog krivičnog postupka u radu sa maloljetnim počinicima kivičnih djela¹⁹. Ovaj model je u potpunosti zasnovan na principima restorativne pravde i u velikoj mjeri se temelji na austrijskom modelu. Prema ovom modelu državni tužilac pod određenim uslovima, a uz saglasnost stranaka, postupajući u okviru načela oportuniteta može predmet proslijediti medijatoru. Poslove medijatora u Hrvatskoj obavljaju posebno obučeni radnici centara za socijalni rad, a nadzor nad primjenom i izvršenjem vansudske nagodbe vrši državni tužilac.

U Sloveniji je državni tužilac ovlašten da predmet uputi na medijaciju ako maloljetnik i oštećeni postignu dogovor u pogledu krivičnog djela za koje je propisana kazna zatvora do pet godina²⁰. Proces medijacije provode specijalno obučeni medijatori, a u tom procesu postiže se pismeni sporazum između maloljetnika i oštećenog o načinu naknade počinjene štete. Medijatori nadgledaju izvršenje poravnjanja, a ako je isto u cjelosti izvršeno onda je tužilac ovlašten da odbaci krivičnu prijavu.

U Norveškoj se medijacija kao oblik preusmjeravanja maloljetnika od sudskog procesa sprovodi putem Servisa za medijaciju koji se nalazi u sastavu Ministarstva pravde Norveške. Glavni javni tužilac Norveške donio je Cirkularno pismo br.R2581/93 od 06.12.1993.god. kojim su utvrđene smjernice na osnovu kojih se vrši ocjena koji predmet je podoban za medijaciju²¹. Prema ovom aktu propisana kazna nije odlučujući kriterij na osnovu kojeg se tužilaštvo opredjeljuje da li će predmet biti upućen na medijaciju. Tipični predmeti

19 Zakon o sudovima za mladež (Narodne novine Republike Hrvatske br.111/97, 27/98)

20 Kaznenski zakonik i Zakon o kaznenom postupku Republike Slovenije (Sl. list br. 63/94)

21 Cirkularno pismo Glavnog javnog tužioca Norveške br.R 2581/93 od 06.12.1993.godine

koji su podobni za medijaciju su krivična djela krađe, uzimanja i korištenja motornog vozila bez saglasnosti vlasnika, vandalizam i određeni oblici uvreda i napada. U postupak medijacije mogu biti uključeni i predmeti koji po svojim obilježjima predstavljaju produženo krivično djelo kada se radi o mlađim učinocima s tim da svaka oštećena strana treba da da saglasnost za postupak medijacije.

Dakle, nadležnost za odlučivanje o upućivanju predmeta u postupak medijacije i mirenja ima policijsko tužilaštvo tako da svaka policijska jedinica uspostavlja procedure za upućivanje predmeta u postupak medijacije i mirenja. Osim pristanka stranaka za upućivanje predmeta u postupak medijacije policijski tužilac treba da pribavi i saglasnost roditelja ili staratelja. U praksi to izgleda tako da je medijator u stalnom kontaktu sa policijom i tužiocem i vrše zajedničku procjenu koji predmet je podoban za medijaciju. U skladu sa norveškim propisima policija može predmet uputiti na medijaciju i ako ocijeni da bi bio obustavljen postupak, kada isti nema elemente krivičnog djela odnosno kada se radi o lakšim krivičnim djelima ili pak kada je riječ o "građanskim predmetima". Medijacija je moguća i kod izvršilaca krivičnih djela kada se objektivno za ishod postupka može očekivati izricanje uslovne osude ili novčane kazne. Predmet na medijaciju mogu uputiti i sudovi u toku krivičnog postupka i u toku izvršenja krivične sankcije. Prema norveškom krivičnom zakonodavstvu nema gornje dobne granice za učinioce, ali je medijacija ipak najpogodnija za učinioce do 25 godina starosti jer je efekat po ovu grupu najveći. Osim kod maloljetnika medijacija je prema norveškim propisima moguća i kod lica koja se smatraju krivično neodgovornim, odnosno kod lica koja su mlađa od 15 godina.

U Sjedinjenim Američkim Državama se kao alternativa za rješenje konflikata predstavlja i medijacija. Predmeti se u toku procesuiranja mogu uputiti u program medijacije na tri različita nivoa: 1. nesudskim putem (policija ili socijalna agencija); 2. od strane službenika suda koji uzima učešće i prije i poslije podnošenja optužbe; (3) od strane suda²². Na sastanku na kojem su prisutni podnosilac optužbe i maloljetnik, neutralni službenik za saslušanje (medijator) olakšava kontakt između strana u sporu i pomaže da dođu do zajednički prihvatljivog rješenja. Na ovom sastanku stranke mogu razmatrati i one strane spora koje nisu obuhvaćene optužbom. Neformalni proces medijacije pomaže da se brže riješi problem i prouzrokuje manje troškova nego formalni sudski proces. Ako dođe do zaključenja poravnjanja medijator zapisuje uslove dogovora i traži da ih obje strane potpišu.

Prema Levrantu i dr. do kraja 1995. godine u SAD-u su 24 države status i tretman maloljetnika nakon počinjenog krivičnog djela određivale na osnovu filozofije restorativne pravde²³. Isti autori temeljeći svoj stav na podacima iz literature, procjenjuju da je u Sjevernoj Americi i Evropi više od 1000 zajednica postupilo na isti način. Prema Deklevi, Evropa na tom planu ne zaostaje za Sjevernom Amerikom i Australijom, posebno kad je riječ o Njemačkoj, Engleskoj, Norveškoj i Finskoj²⁴.

22 Simović, Miodrag, Simović Vladimir: "Preusmjeravanje ("diversion") maloljetničke delinkvencije u Sjedinjenim Američkim Državama", Visoka škola unutrašnjih poslova, Banja Luka 2008.

23 Levrant, S. i drugi: "Reconsidering Restorative Justice: The Corruption of Benevolence Revisited, *Crime & Delinquency*", 45,1, 3-27, 1999.

24 Dekleva, B: "Teoretska ishodišča in usmeritve, ki jih prinašajo novosti v sistemu vzgojnih ukrepov za mladoletnike", Univerzitet u Ljubljani, Institut za kriminologiju Pravnog fakulteta u Ljubljani, 9-36, 1996.

KRIVIČNI POSTUPAK PREMA MALOLJETNICIMA U BOSNI I HERCEGOVINI

Krivični postupak prema maloljetnicima u Bosni i Hercegovini regulisan je: Krivičnim zakonom Republike Srpske²⁵, Zakonom o krivičnom postupku Republike Srpske²⁶, Krivičnim zakonom Federacije Bosne i Hercegovine²⁷, Zakonom o kaznenom postupku Federacije Bosne i Hercegovine²⁸, Krivičnim zakonom Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine²⁹, Zakonom o krivičnom postupku Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine³⁰, Krivičnim zakonom Bosne i Hercegovine³¹ i Zakonom o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine³².

Navedeni zakonski propisi regulišu na isti način krivični postupak prema maloljetnim učiniocima krivičnih djela.

- 25 Krivični zakon Republike Srpske, Službeni glasnik Republike Srpske, br. 49/03
- 26 Zakon o krivičnom postupku Republike Srpske, Službeni glasnik Republike Srpske, br. 50/03
- 27 Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine, Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine, br. 36/03
- 28 Zakon o kaznenom postupku Federacije Bosne i Hercegovine, Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine, br. 35/03
- 29 Krivični zakon Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine, Službeni glasnik Brčko Distrikta BiH, br. 10/03
- 30 Zakon o krivičnom postupku Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine, Službeni glasnik Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine, br. 10/03
- 31 Krivični zakon Bosne i Hercegovine, Službeni glasnik Bosne i Hercegovine, 2003.
- 32 Zakon o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine, Službeni glasnik Bosne i Hercegovine, 2003.

Tužilac podnosi zahtjev za pokretanje pripremnog postupka sudiji za maloljetnike. Kada se sudija za maloljetnike složi sa zahtjevom za pokretanje pripremnog postupka smatra se da je krivični postupak prema maloljetniku pokrenut. Ako se sudija za maloljetnike ne složi sa zahtjevom tužioca za pokretanje pripremnog postupka zatražiće da o tome odluči vijeće za maloljetnike. U pripremnom postupku sudija za maloljetnike pored činjenica koje se odnose na krivično djelo posebno će utvrditi godine života maloljetnika, okolnosti potrebne za ocjenu njegove duševne razvijenosti, ispitaće se sredina i prilike u kojoj i prilike pod kojima maloljetnik živi i druge okolnosti koje se tiču njegove ličnosti.

Nakon što sudija za maloljetnike tokom pripremnog postupka ispita sve okolnosti koje se odnose na izvršenje krivičnog djela i na ličnost maloljetnika sudija za maloljetnike dostavlja spise tužiocu koji je dužan u roku od osam dana zahtijevati da se pripremni postupak dopuni ili podnijeti sudiji za maloljetnike obrazloženi prijedlog za izricanje vaspitne mjere ili kazne maloljetničkog zatvora.

Ako tužilac ne podnese zahtjev da se pripremni postupak dopuni, niti stavi obrazložen prijedlog sudiji za maloljetnike za izricanje vaspitne mjere ili kazne maloljetničkog zatvora ni u roku od dva mjeseca od dostave spisa, smatraće se da je odustao od krivičnog gonjenja. Pored vaspitnih mjera ili kazne maloljetničkog zatvora tužilac može staviti prijedlog sudiji za maloljetnike i za obustavom postupka ako u toku pripremnog postupka nađe da nema osnova za vođenje postupka prema maloljetniku ili da postoje razlozi za primjenu principa oportuniteta. Nakon održanog ročišta maloljetniku se mogu izreći vaspitne mjere, a kazna maloljetničkog zatvora i zavodska mjera nakon održanog glavnog pretresa.

Krivični postupak prema maloljetniku je hitne prirode, a radi zaštite interesa maloljetnika isključena je javnost. Krivični postupak prema maloljetniku se smatra završenim kada rješenje kojim je izrečena vaspitna mjera odnosno presuda kojom je izrečena kazna maloljetničkog zatvora postanu pravosnažni.

VASPITNE PREPORUKE KAO MJERE PREUSMJERAVANJA

Osnov za primjenu vaspitnih preporuka

U domaćem krivičnom zakonodavstvu pored tradicionalnih krivičnih sankcija koje se mogu izreći maloljetnim učinocima krivičnih djela postoje i vaspitne preporuke kao mjere koje predstavljaju alternativu redovnom vođenju krivičnog postupka. Vaspitne preporuke kao mjere preusmjeravanja od redovne krivične procedure ustanovljene su u Republici Srpskoj i Brčko Distriku BiH 2003. godine, a u Federaciji Bosne i Hercegovine 1998. godine.

U Republici Srpskoj ovaj institut je regulisan Krivičnim zakonom Republike Srpske i Zakonom o krivičnim postupku Republike Spske, u Federaciji BiH Kaznenim zakonom Federacije BiH i Zakonom o kaznenom postupku Federacije BiH, a u Brčko Distriku Bosne i Hercegovine Krivičnim zakonom Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine i Zakonom o krivičnom postupku Brčko Distrikta BiH. Ovaj institut je regulisan i Krivičnim zakonom Bosne i Hercegovine, odnosno Zakonom o krivičnom postupku Bosne i Hecegovine iz 2003. godine.

Regulisanje ovog instituta kao međunarodnog standarda u domaćem zakonodavstvu predstavlja korak naprijed ka usklađivanju domaćeg zakonodavstva sa međunarodnim standardima iz oblasti maloljetničkog prestupništva. Obaveza domaćih vlasti da usklađuju domaće zakonodavstvo sa međunarodnim standardima utvrđena je članom 4 Konvencije Ujedinjenih nacija o pravima djeteta iz 1989.godine, a na čiju primjenu se Bosna i Hercegovina obavezala Aneksom 1 Ustava Bosne i Hercegovine.

Dakle, novim krivičnim zakonodavstvom stvoreni su normativni preduslovi da se u krivičnom postupku prema maloljetnicima započne sa primjenom vaspitnih preporuka kao modelom odvrćanja maloljetnika od redovne krivične procedure. Domaće zakonodavstvo je osnov za primjenu vaspitnih preporuka našlo u međunarodnim ugovorima i dokumentima, a prije svega u Konvenciji UN o pravima djeteta, te Pekinškim pravilima.

Vaspitne preporuke kao mjere "sui generis"

Vaspitne preporuke su institut "*sui generis*" i po svojim formalnim i materijalnim karakteristikama ne pripadaju kategoriji krivičnih sankcija za maloljetnike. Sa krivičnim sankcijama ih povezuje to što se iste primjenjuju na maloljetnog učinioca krivičnog djela, i jer su iste određene zakonom kao i sankcije za maloljetnike.

Osnovne razlike vaspitnih preporuka u odnosu na sankcije za maloljetnike izražene su u zakonskom određivanju organa nadležnih za primjenu vaspitnih preporuka, u uslovima

propisanim za njihovu primjenu i određenju svrhe vaspitnih preporuka i razlika koje na tom planu postoje u odnosu na krivične sankcije za maloljetnike. Na osnovu ovih razlika može se zaključiti da su vaspitne preporuke oblik reakcije društva na kriminalitet djece koja su u sukobu sa zakonom čime je zakonodavac naglasio potrebu praktične primjene ovog instituta kao diverzionog modela reagovanja na kriminalitet mladih.

Definicija, uslovi i ciljevi primjene vaspitnih preporuka

Vaspitne preporuke su mjere koje se mogu izreći maloljetnicima bez formalnog suđenja. Vaspitnim preporukama se izbjegava vođenje krivičnog postupka prema maloljetnicima koji su počinili lakša krivična djela i njenom primjenom se postiže svrha specijalne prevencije.

Vaspitne preporuke nisu primjenjive kod težih krivičnih djela kako zbog propisane kazne za predmetno krivično djelo tako i zbog toga što se iste izriču van formalnog krivičnog postupka. Jedan od ciljeva koji se želi postići primjenom vaspitnih preporuka je i potenciranje razlike između postupka koji se vodi prema maloljetniku u odnosu na postupak koji se vodi prema punoljetnom licu. Cilj ovih mjera je i rasterećenje tužilaštva i sudova od predmeta gdje su počinjena bagatelna ili lakša krivična djela kako bi se tužioci i sudije za maloljetnike više angažovali na složenijim predmetima gdje su počinjena teža krivična djela čiji su izvršioc maloljetna lica. Cilj vaspitnih preporuka je kako je to ranije naglašeno i uspostavljanje ravnoteže narušene izvršenjem krivičnog djela odnosno otklanjanje štete.

Organi koji izriču vaspitne preporuke

Prema pozitivnim propisima izricanje vaspitnih preporuka je u nadležnosti tužioca odnosno sudije za maloljetnike. Tužilac razmatra mogućnost i opravdanost izricanja vaspitnih preporuka u skladu sa krivičnim zakonom. Mogućnost podrazumijeva da je za predmetno krivično djelo propisana novčana kazna ili kazna zatvora u trajanju do tri godine, te priznanje krivičnog djela i spremnost za pomirenje sa oštećenim. Opravdanost se odnosi na specifičnost reakcije na delinkventno ponašanje, odnosno izbjegavanje krivičnog postupka i korištenje alternativnih mjera.

Uslovi primjene vaspitnih preporuka

Vaspitne preporuke se mogu izreći pod uslovom da je maloljetnik priznao izvršenje krivičnog djela i da je iskazao spremnost za pomirenje sa oštećenim. Primjena vaspitnih preporuka je moguća i kod krivičnih djela gdje nema oštećenog, jer postoje određena krivična djela gdje se ne pojavljuje oštećeni. Primjena vaspitnih preporuka je uslovljena saradnjom roditelja, organa starateljstva, humanitarnih organizacija, udruženja i organa vlasti koji su uključeni u prevenciju maloljetničkog prestupništva i rad sa maloljetnicima koji imaju poremećaj u ponašanju.

Svrha vaspitnih preporuka

Vaspitnim preporukama se ostvaruje svrha specijalne prevencije, izbjegavaju se negativni efekti krivičnog postupka (igmatizacija), prisutno je aktivno učešće maloljetnika, jača se odgovornost za sopstvene postupke i uspješnije se provodi rehabilitacija.

Vrste vaspitnih preporuka

Vaspitne preporuke se dijele prema sadržaju na:

- a) one koje su usmjerene na odnos učinioca i oštećenog:
- lično izvinjenje oštećenom,
 - naknade štete.

Cilj ove vrste vaspitnih preporuka je uspostavljanje kontakta maloljetnika i oštećenog i davanje prilike maloljetniku da iskaže svoj stav prema počinjenom djelu i da preuzme odgovornost za svoje postupke. Tužilac treba utvrditi da je maloljetnik svjestan svoga djela i njegovih posljedica i da pokaže spremnost da svojim angažovanjem radi na otklanjanju posljedica. Naknada štete je uslovljena imovnim stanjem maloljetnika i može se izreći ako je maloljetnik spreman da fizičkim radom namiri štetu (pod uslovom da odgovara uzrastu, da ne ometa školovanje ili rad, ili da ne oduzima njegovo slobodno vrijeme). Tužilac je dužan odrediti vrstu i visinu štete koja se treba namiriti, te način njene naknade.

- b) one koje se odnose na školovanje i rad maloljetnika,
- redovno pohađanje škole,
 - rad u korist humanitarne organizacije ili lokalne zajednice,
 - prihvatanje odgovarajućeg zaposlenja.

Cilj ovih preporuka je socijalna integracija maloljetnika i razvijanje svijesti o neophodnosti ponašanja u skladu sa društvenim normama. Prepostavka njihove primjene je da se utvrdi postojanja uzročne veze između izvršenog djela i propusta u vaspitanju zbog neredovnog pohađanja škole i radnog neangažovanja maloljetnika u zajednici. Pri njihovom

izricanju treba voditi računa da se njihovim izricanjem i primjenom ne bi povrijedila sloboda izbora zanimanja ili osposobljavanje za određeno zanimanje. Sudija za maloljetnike je dužan odrediti u čemu se one sastoje, njihovo ukupno trajanje i njihov raspored vodeći računa o radnim i školskim obavezama maloljetnika.

- c) one koje su usmjerene na uklanjanje ili ublažavanje određenih faktora koji su doprinijeli izvršenju djela, a odnose se na lične karakteristike maloljetnika, sredinu i prilike u kojima živi:
- smještaj u drugu porodicu, dom ili ustanovu,
 - liječenje u odgovarajućoj zdravstvenoj ustanovi i posjećivanje vaspitnih, obrazovanih, psiholoških i drugih savjetovališta.

Za eliminisanje faktora koji su doprinijeli izvršenju krivičnog djela potrebno je angažovati stručna lica iz oblasti medicine, psihologije, obrazovanja ili vaspitanja. Preduslov za njihovu primjenu je saradnja i spremnost maloljetnika da učestvuje u njihovoj primjeni, te svijesti da je potrebna njihova primjena.

Prema organu koji ih primjenjuje vaspitne preporuke se dijele na:

- a) one koje izriče tužilac,
- b) one koje izriče sudija za maloljetnike.

Ovaj kriterij je ustanovljen u odnosu na prirodu i sadržaj preporuka. Vaspitne preporuke koje predstavljaju zadiranje u lični i porodični život maloljetnika primjenjuje sudija za maloljetnike.

Izbor vaspitnih preporuka

Pri izboru vaspitne preporuke uzimaju se u obzir sveukupni interesi maloljetnika (princip dobrobiti). Tužilac odnosno sudija za maloljetnike bira vaspitnu preporuku kojom će se ostvariti svrha vaspitne preporuke da se bez pokretanja postupka mjerama koje imaju vaspitni i rehabilitacijski karakter izvrši uticaj na ličnost i ponašanje maloljetnika da ne bi činio krivična djela u budućnosti.

Vaspitna preporuka treba biti prilagođena ličnosti kako bi se ista mogla efikasno izvršiti. Može se izreći jedna ili više preporuka ako je to opravdano, ali da se pri tome ne ometa redovno školovanje ili rad. Pri izboru vaspitne preporuke treba uzeti u obzir i interes oštećenog kako bi oštećeni dobio određenu kompenzaciju. Pri izboru treba voditi računa i o tome da preporuka ne bude na štetu maloljetnika. Vaspitnu preporuku je moguće zamijeniti ili ukinuti ako je ostvarena njena svrha.

Aktuelni problemi primjene vaspitnih preporuka

Vaspitne preporuke u praksi tužilaštava i sudova nisu zaživjele na način kako se to očekivalo. Razlog tome prvenstveno treba tražiti u objektivnim problemima tj. nepostojanju odgovarajućih podzakonskih propisa kojima bi se regulisala pravila procedure njihove primjene, te prateća infastuktura.

U tom pravcu u Republici Srpskoj od strane sudova i Ombudsmana Republike Srpske skrenuta je pažnja za potrebom izmjene zakonskih propisa radi donošenja podzakon-

skih akata koji bi regulisali bližu primjenu ovog instituta kako isti ne bi ostao "mrtvo slovo na papiru"³³.

Britanska nevladina organizacija "*Save the children UK*" je uz saglasnost domaćih vlasti radi prevazilaženja ovog problema inicirala donošenje jednog takvog akta koji bi tužiocima, sudijama za maloljetnike i predstavnicima organa starateljstva poslužio kao model za praktičnu primjenu vaspitnih preporuka. U procesu koji je prethodio donošenju finalne verzije Nacrta uredbe o primjeni vaspitnih preporuka učestvovali su brojni domaći stručnjaci, ustanove, udruženja i organizacije koje se bave maloljetničkim prestupništvom, te relevantne međunarodne organizacije³⁴. Poslije više javnih prezentacija finalnog Nacrta uredbe, isti je dostavljen nadležnim ministarstvima pravde u Bosni i Hercegovini radi njegovog usvajanja od strane entitetskih vlada odnosno Vlade Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine.

33 Poseban izvještaj Ombudsmana Republike Srpske u vezi primjene vaspitnih preporuka, vaspitnih mjera i krivičnih sankcija prema maloljetnicima br.1333/05, Banja Luka, maj 2005.

34 Nact uredbe o primjeni vaspitnih preporuka, Save the children UK, 2007.

ZAKLJUČAK I PREPORUKE ZA UNAPREĐENJE MEDIJACIJE U KRIVIČNIM PREDMETIMA

Zaključak

Iskustva zemalja koja imaju dužu praksu primjene restorativne pravde i medijacije između žrtve i učinioca govore da u ovom procesu dijaloga učinioci imaju priliku i skloni su da uoče negativne posljedice svojih radnji, preuzmu odgovornost i pokaju se za ono što su učinili, te preuzmu odgovornost za određene vidove nadoknade štete žrtvi. Nadoknada može biti novčana, ali i simbolična, u smislu rada ili obaveza, koje su za žrtvu pravične i prihvatljive. Ovi postupci pružaju priliku oštećenom i da lakše izađe iz pozicije ugroženog, oslobodi se strahova, shvatajući zbog čega je došlo do krivičnog djela i koji su bili razlozi da se baš on ili ona našla u toj situaciji.

Podaci govore i da je primjena medijacije posebno efektna kod maloljetnika, mladih punoljetnika i osoba koji su prvi put počinili krivično djelo. Sa šireg društvenog aspekta, ona smanju-

je broj recidiva, unapređuje odnose u zajednici i čini je uključenom i odgovornom za rješavanje vlastitih problema.

Pozitivna iskustva iz pojedinih evropskih zemalja ukazuju da treba insistirati da se ova mogućnost predvidi i u domaćem zakonodavstvu. Primjenu medijacije kao oblika preusmjerenja maloljetnika od formalnog krivičnog postupka treba normativno regulisati u svim fazama postupka.

U postupanju tužilaštva medijacija kao diverzioni model mogla bi se primijeniti kroz institut uslovnog oportuniteta. Institut bi predviđao da tužilaštvo može odbaciti prijavu za krivična djela za koja je propisana novčana kazna ili kazna zatvora do 5 godina pod uslovom da maloljetnik u postupku medijacije ispolji stvarno kajanje kroz izvinjenje oštećenom i pokazanu spremnost na odgovarajuće obeštećenje. Planiranim rješenjima bilo bi predviđeno da se nadoknada štete može izvršiti na više načina, a sve u skladu sa dogovorom maloljetnika i oštećenog.

Prema krivičnim procesnim zakonima u Bosni i Hercegovini medijacija u krivičnom postupku je predviđena kao alternativni način rješavanja spora oko imovinsko-pravnog zahtjeva, pa je s obzirom na to moguća medijacija i u fazi istrage i nakon podizanja optužnice, pa sve do okončanja glavnog pretresa, ukoliko stranke pristaju na taj postupak. U postupku prema maloljetnicima je takođe moguća primjena instituta medijacije od pripremnog postupka pa do okončanja postupka, ali takođe samo u pogledu imovinsko-pravnog zahtjeva.

Stvaranje zakonskih mogućnosti za primjenu medijacije u fazi predkrivičnog postupka otvorilo bi širu mogućnost primjene restorativne pravde i jači efekat postupka na učinioce i žrtve.

Preporuke

■ Potrebno je inovirati pozitivne propise iz krivične oblasti Bosne i Hercegovine, Republike Srpske, Federacije Bosne i Hercegovine i Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine, te u eventualnim budućim zakonskim rješenjima koja se odnose na maloljetnike stvoriti mogućnosti upućivanja učinioca djela i oštećenog u postupak medijacije radi rješavanja krivičnog predmeta u svim fazama krivičnog postupka prema maloljetnicima i mlađim punoljetnim licima.

■ Domašaj medijacije

Institut medijacije bi bio primjenjiv u krivičnom postupku prema maloljetnicima i mlađim punoljetnim licima za krivična djela za koja je propisana novčana kazna ili kazna zatvora do 5 godina, a posebno kod krivičnih djela čije je krivično gonjenje uslovljeno prijedlogom oštećenog.

■ Organizacija medijacije

Postupak medijacije odvija se prema odredbama Zakona o postupku medijacije Bosne i Hercegovine, kao dobrovoljan postupak,

Poslove medijacije će obavljati Udruženje medijatora u Bosni i Hercegovini ili drugo udruženje, zakonom ovlašteno za obavljanje poslova medijacije,

Potrebno je propisati procedure upućivanja izvršioca i oštećenog u postupak medijacije u okviru krivičnog postupka prema maloljetnicima i mlađim punoljetnim licima, te reflektovanje postignutog sporazuma u postupku medijacije na dalji tok krivičnog postupka.

Zakonskim rješenjima potrebno je omogućiti primjenu medijacije u svim fazama krivičnog postupka prema maloljetnicima. Mogućnost upućivanja u postupak medijacije od strane tužilaštva trebalo bi propisati u okviru primjene instituta uslovnog oportuniteta, kao jednog od oblika preusmjeravanja maloljetnika od redovnog krivičnog postupka.

Odluku o upućivanju predmeta na medijaciju tužilaštvo bi donosilo na osnovu izvještaja organa starateljstva, odnosno na osnovu procjene tužilaštva. Ovaj proces bi se odvijao uz pristanak maloljetnika i učešće organa starateljstva.

Izvršenje obaveze iz sporazuma o nagodbi postignutog u postupku medijacije bi bilo od presudnog značaja za odluku tužioca o nepokretanju krivičnog postupka.

Stranke imaju mogućnost slobodno izabrati licenciranog medijatora sa liste medijatora udruženja.

Potrebno je posebnim propisom regulisati specifičnu dodatnu obuku za medijatore koji vode postupak između žrtve i maloljetnog izvršioca.

Potrebno je ovlastiti udruženje ili udruženja medijatora da organizuju edukaciju, licenciranje, obnavljanje licenci i superviziju medijatora koji vode postupak između žrtve i maloljetnog izvršioca.

■ Postupak primjene

Medijacija između žrtve i maloljetnog izvršioca se organizuje i primjenjuje u skadu sa najvišim standardima koji podrazumijevaju: nepristrasnost, neutralnost, ravnopravnost

58

u pregovaračkim pozicijama, nenametanje rješenja, garanciju privatnosti i tajnosti, te brigu o najboljim interesima djece. Medijatori mogu davati pravna objašnjenja, ali ne i savjete.

Stranke u postupku medijacije su žrtva i učinilac. U postupak medijacije će biti uključeni roditelji učinioca i centar za socijalni rad, a mogu se uključiti, ako je svrsishodno: i porodica oštećenog, predstavnici zajednice pogođene krivičnim djelom, škole i drugih institucija koje se bave pitanjima djece i mladih.

Postupak medijacije se pokreće na inicijativu stranaka, organa koji vode krivični postupak i drugih učesnika u krivičnom postupku.

Postupak medijacije započinje saglasnom izjavom stranaka.

Strankama se nudi da sa liste medijatora izaberu licenciranog medijatora. U slučaju da se stranke ne mogu usaglasiti oko izbora, medijatora određuje udruženje.

Izabrani ili određeni medijator poziva strane u postupku, i prema dogovoru ostale učesnike čije je prisustvo dogovoreno.

Radi omogućavanja otvorenije komunikacije, medijator može koristiti odvojene razgovore sa svakom strankom.

Ukoliko zainteresovane stranke u sporu postignu sporazum, medijator će sačiniti sporazum u dovoljnom broju primjeraka (u zavisnosti od broja učesnika) kojega će potpisati sve prisutne stranke. O ishodu medijacije udruženje medijatora obavještava organ vođenja krivičnog postupka (tužilaštvo ili sud, u zavisnosti od faze postupka).

Ako je u postupku medijacije postignut sporazum koji sadrži najmanje jednu od vaspitnih preporuka: lično izvinjenje oštećenom ili naknadu štete, tužilac može donijeti odluku da ne pokreće krivični postupak.

Ukoliko stranke u sporu ne postignu sporazum o nagodbi, udruženje medijatora o tome obavještava organ vođenja krivičnog postupka (tužilaštvo ili sud, u zavisnosti od faze postupka).

■ **Najbolji interes djeteta u sporovima u koje su uključena djeca**

Uloga medijatora je neutralna, ali mora voditi računa o poštovanju Konvencije o pravima djeteta, odnosno prava djeteta u toku postupka medijacije i definisanja sporazuma o nagodbi.

Prava djeteta se štite standardima, kvalitetom usluge medijacije, stručnom obučenosti medijatora, te prisustvom drugih učesnika u postupku, npr. roditelja, predstavnika centra za socijalni rad. Prisutni mogu upozoriti stranke u postupku medijacije da sporazum eventualno nije u skladu sa pravima djeteta.

Ukoliko u postupku medijacije nije postignut sporazum, o interesima djeteta brinu institucije krivičnog pravosuđa, te nadležni centar za socijalni rad.

■ **Status sporazuma**

U pogledu imovinsko-pravnog zahtjeva, sporazum postignut u postupku medijacije ima snagu izvršne isprave, a u skladu sa Zakonom o postupku medijacije.

Potrebno je obezbijediti da sporazum postignut u postupku medijacije može tužilaštvu služiti kao osnov za donošenje odgovarajuće mjere o vaspitnim preporukama ili primjenu principa uslovnog oportuniteta ili donošenje odluke o nepokretanju krivičnog postupka, odnosno sudu za primjenu blaže sankcije po vrsti ili mjeri.

Sporazum o nagodbi postignut u postupku medijacije između maloljetnika i oštećenog u vezi sa krivičnim djelom za koje se goni po prijedlogu oštećenog ima karakter presuđene stvari.

O postignutom sporazumu u postupku medijacije udruženje je obavezno obavijestiti organ koji vodi krivični postupak dostavljanjem primjerka sporazuma.

■ Odnos medijacije i postupka pred sudom

Postupak medijacije je autonoman u odnosu na sudski postupak, a krivičnoprocesni zakoni u Bosni i Hercegovini će predvidjeti mogućnost prekida krivičnog postupka radi provođenja medijacije između stranaka.

Medijacija je dobrovoljna, te stranke imaju nesmetan pristup sudskom postupku.

■ Promocija medijacije

Vlade će na odgovarajući način obezbijediti promociju medijacije.

■ **Finansiranje**

Troškovi provođenja postupka medijacije ulaze u troškove krivičnog postupka. Ovakvo rješenje je neophodno ugraditi u krivičnoprocesno zakonodavstvo.

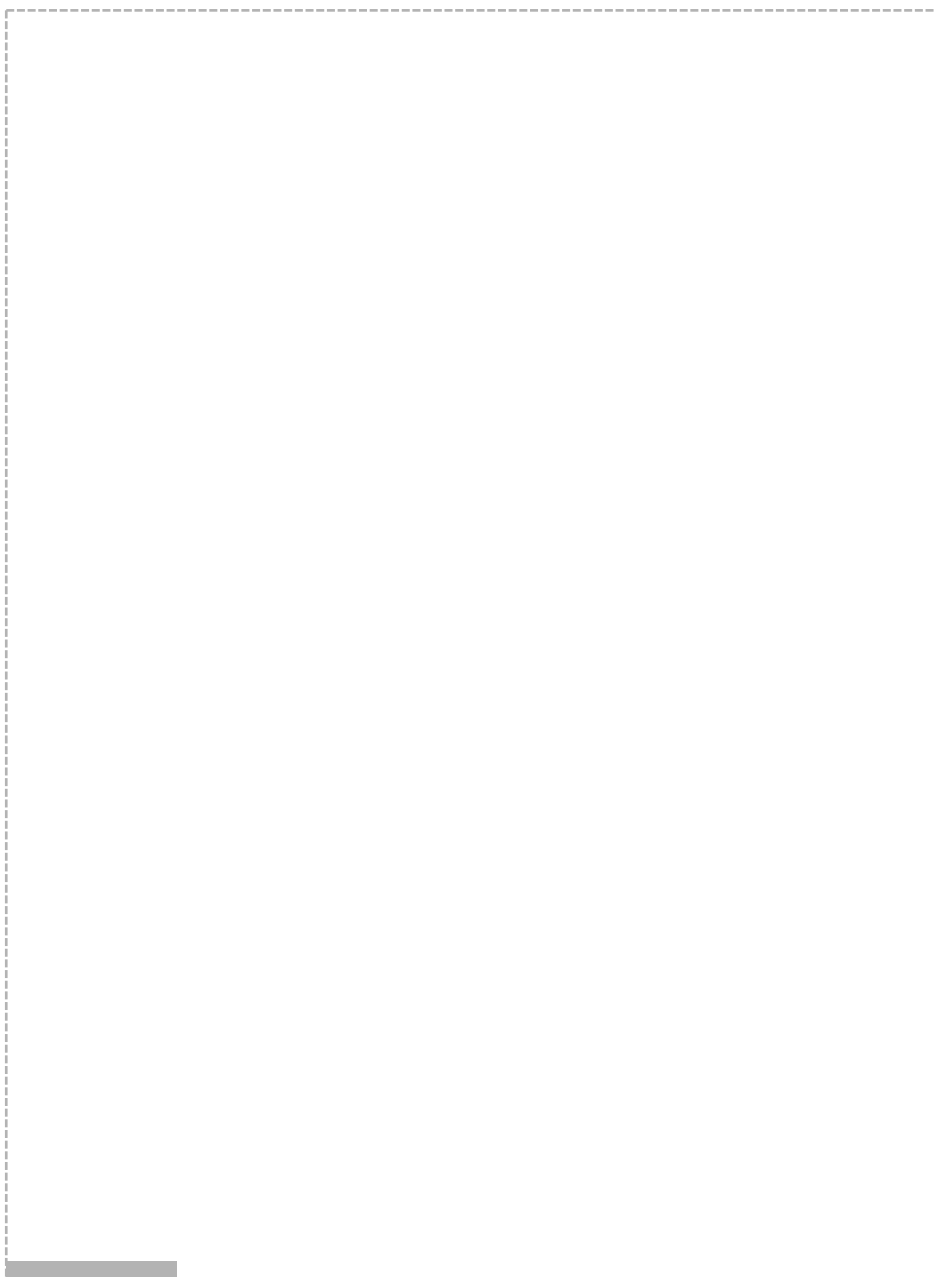
LITERATURA

- Bazemore, G, Pranis, K: "Hazards Along the Way", Corrections Today, 1997
- Christie, N: "Conflict as property", British Journal of Criminology, Vol.14, no.13, 1977
- Daly, K: "Restorative Justice: Real Story", u: McLaughin, E, Fergusson, R, Hughes, G, Westmarland, L. (ur.) Restorative Justice Critical Issues, London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications, 2003
- Vučković Šahović, Nevena: "Prava deteta i međunarodno pravo", Jugoslovenski centar za prava deteta, Beograd, 2000.
- Dasović Marković Vesna, "Medijacija u Bosni i Hercegovini - 101 pitanje i odgovor", Grafid, Banja Luka 2006.
- Dasović Marković Vesna i drugi, "Medijacija - Priručnik za obuku medijatora", Udruženje medijatora u Bosni i Hercegovini, Banja Luka 2004.
- Dekleva, B, "Teoretska ishodišča in usmeritve, ki jih prinašajo novosti v sistemu vzgojnih ukrepov za mladoletnike", Univerzitet u Ljubljani, Institut za kriminologiju Pravnog fakulteta u Ljubljani, 1996.
- Džamonja Ignjatović Tamara, Žegarac Nevenka, "Medijacija - Koncepti i konteksti", Centar za primenjenu psihologiju, Beograd 2006.
- Fisher Roger, Ury William, "Getting to Yes - Negotiating Agreement Without Giving In"
- Friday, P, "Restorative Justice: The Impact on Crime", XI

Međunarodni viktimološki simpozijum, 13-18.07. 2003. godine, Stellenbosch, Južnoafrička Republika, 2003.

- Hareide Dag: "Conflict Mediation - A Nordic Perspective", Nordic Forum for Mediation and Conflict Management, 2006
- Koller-Trbović Nives i drugi: "Model izvansudske nagodbe u kaznenom postupku prema maloljetnicima i mladim punoljetnicima", Zagreb, 2003
- Levrant, S. i drugi: "Reconsidering Restorative Justice: The Corruption of Benevolence Revisited, Crime & Delinquency", 1999
- Libman Marian, Hrnčić Jasna: "Priručnik za specijalističku obuku u vještinama medijacije između oštećenog i maloljetnog učinioca", Beograd, 2007.
- "Mladi u sukobu sa zakonom: Osvrt na praksu i zakonodavstvo u Bosni i Hercegovini u odnosu na međunarodne standarde", Save the children UK i UNICEF, Sarajevo, 2002.
- Moore Christopher W, "The Mediation Process - Practical Strategies for Resolving Conflict", updated and revised 3rd edition, Jossey-Bass, A Wiley Imprint, San Francisco, 2003
- Nact Uredbe o primjeni vaspitnih preporuka, Save the children UK, 2007.
- Perić, Obrad: "Alternativne mjere i sankcije u novom Krivičnom zakonu o maloljetnicima", Okružni sud u Beogradu, Bilten br. 69, 2005.
- Poseban izvještaj Ombudsmana Republike Srpske u vezi primjene vaspitnih preporuka, vaspitnih mjera i krivičnih sankcija prema maloljetnicima br.1333/05, Banja Luka, 2005.
- Schmidt, Johann, "Izvansudska nagodba u Austriji", Ministarstvo rada i socijalne skrbi Republike Hrvatske i dr, Zagreb, 2003.

- Simović, Miodrag, Simović, Vladimir: "Preusmjeravanje ("diversion") maloljetničke delinkvencije u Sjedinjenim Američkim Državama", Visoka škola unutrašnjih poslova, Banja Luka 2008.
- Van Ness, D.W, Strong, K.H: "Restoring Justice", Cincinnati, OH: Anderson Publishing Co, 2002
- Viehmann, Horst, Univerzitet u Klnu: "Moderni koncepti u reduciranju maloljetničkog kriminala i alternativne mjere za maloljetne počinioce krivičnih djela", Sarajevo, 2005.
- "Vodič kroz medijaciju u Bosni i Hercegovini", Udruženje medijatora u Bosni i Hercegovini i Kanada - Bosna i Hercegovina Projekat pravosudne reforme, Sarajevo, 2007.
- Weitekamp, E.G.M: "Research on victim-offender mediation: finding and needs for the future", u: Victim-offender mediation in Europe: Making restorative justice work, The European Forum for Victim-Offender Mediation and Restorative Justice, Leuven University Press, 2000

UDRUŽENJE MEDIJATORA U BOSNI I HERCEGOVINI

**MOGUĆNOSTI PRIMJENE MEDIJACIJE U SISTEMU
MALOLJETNIČKOG PRAVOSUĐA**

Dragan Uletilović
Obren Bužanin
Aleksandar Živanović
Đemaludin Mutapčić

Grafički dizajn: Maja Ilić

Štampa: "Grafid" d.o.o, Banja Luka

